

bih se s tim lako složio, barem ne u cijelosti, ali ovo nije mjesto da se time pomnije bavimo.

Leger je u svoje doba bio suočen s mnogim falsificiranim pisanim dokumentima (neizbježnim produktima jačanja nacionalne svijesti kod slavenskih naroda). To je, možda, opasnost koja u dvadesetom stoljeću nije toliko izražena (barem što se tiče eventualnih novih falsifikata), a i povijesna je znanost uznapredovala dovoljno da eliminacija ranijih krivotvorina ne bi trebala biti problem.

Rezimiramo li gornja razmatranja, potaknuta ponovnim objavljivanjem Legerove knjige i njegovim izbjegavanjem folklora kao izvora, mogli bismo zaključiti sljedeće: dva su smjera mitoloških istraživanja. Jedan smjer je historijski orijentiran i teži rekonstrukciji predkršćanske religije i mitskih predodžbi Slavena. Metode takvog istraživanja u prvom su redu historiografske, filološke i arheološke. Drugi mogući smjer jest folkloristički i polazi od istraživanja vjerovanja i mitskih predaja naših suvremenika. Miješanje tih dvaju tipova mitoloških istraživanja može biti opasno - tražimo li u suvremenom folkloru odjeke davnih religija, pridajemo li pojavama značenja koja one nemaju za pripadnike istraživane grupe. Isto tako, ako iz suvremenog folklora zaključujemo o pretkršćanskoj religiji, može nam se lako dogoditi da kanoniziramo vlastitu hipotezu. Uostalom, svjesno ili nesvjesno mitotvorstvo također je zanimljiv predmet folklorističkih istraživanja.

Legerova *Slovenska mitologija* osim uvoda ima osam glava i dodatak. U prvoj glavi autor piše o izvorima kojima se služio; druga je posvećena vrhovnom bogu; u trećoj se uspoređuju božanstva i sustavi ruskih i baltičkih Slavena; u četvrtoj su obrađena starija božanstva; u petoj su glavi mlađa božanstva; u šestoj su božanstva sudbine; u sedmoj se glavi autor bavi kultom, žrtvenicima, hramovima, idolima, svetim šumama, izvorima, vječevima i proroštvima, a osma se bavi zagrobnim životom. Dodatak se odnosi na neka etimološka pitanja vezana uz ime Svetovid, zatim uključuje 32 snimka arheoloških nalaza (snimci su crteži kipova reuzeti iz časopisa "Archiv für Anthropologie"), uz neke primjedbe o slavenskim idolima.

Knjiga ima i kratak pogovor (autor: Miodrag B. Šijaković), pod naslovom *Varijacije na temu: slovenski mit*.

IVAN LOZICA

Veselin Čajkanović, O magiji i religiji, Prosveta, Beograd 1985, 359 str.

Za razliku od djela J. Erdeljanovića i T. Dorđevića, treći važan opus starije srpske etnologije, opus Veselina Čajkanovića, još čeka ozbiljniju valorizaciju. Tom mišlju B. Jovanović počinje svoj pogovor novom izboru Čajkanovićevih radova s magijskom i religijskom tematikom. Nema u tome ništa čudno, jer znamo li nešto o obilježjima Čajkanovićeva rada, vidjet ćemo da takva valorizacija nipošto nije laka. Čajkanović je zaista pretjerao u svojim hipotezama o srpskom vrhovnom bogu (hromi vuk) i možemo se složiti s Jovanovićem da se tu radi o sumnjivoj panmanističkoj konstrukciji (uz to u zlo vrijeme objavljenoj, 1941), jer plemenski organizirani Srbi u vrijeme doseljavanja teško da su imali sociološke pretpostavke za postojanje zasebnog vrhovnog božanstva.

Čajkanoviću se zamjera i da je svu staru religiju Srba sveo na kult predaka, zaneamarujući već tada (u radovima Erdeljanovića i Filipovića) dotaknutu animističku komponentu. S druge je strane Čajkanovićev sinkretizam relativno revolucionaran kad se u obzir uzme još ponegdje i danas stroga vremenska podjela na pretkršćansku i kršćansku religiju. On je ispravno uočio da stara vjerovanja nisu izumrla nakon pokršćavanja nego da su zadržana kao paralelan tok, koji se dalje razvijao i mijenjao.

Ono što mi se čini problematičnim (ne samo u Čajkanovićevu opusu nego i inače u istraživanju mitologije i drevnih religija) jest nekritično iskorištavanje suvremenog folklora. Mislim da se u interpretaciji podataka uzetih iz usmene književnosti moramo ponašati daleko opreznije. Narodne pjesme (kojima se i Čajkanović rado služio kao argumentacijom u rekonstrukciji zaboravljenih vjerovanja), a naročito njemu toliko drage epske pjesme, nisu baš

pouzdan izvor - ma što o tome rekao B. Jovanović.

Istina je da se u toj poeziji može naći informacija o običajima i vjerovanjima iz davnine, ali je isto tako istina da su te pjesme građene na temelju epskih formula. To znači da se u njima mogu lako naći zajedno elementi značenja koji ne moraju biti uzajamno vezani nekim zaboravljenim smislom, nego jednostavno zakonitostima poetske kompozicije...

Smisao usmene poezije jednako je tako konotativno određen kao i smisao poezije uopće. Jednoznačno čitanje epskih pjesničkih simbola unaprijed je osuđeno na propast - a to je upravo ono što mitolozi najčešće čine. Bojim se da tako nije samo kad je u pitanju usmena književnost, nego da se to u velikoj mjeri odnosi i na obrede i na mitske predaje. Čitajući rasprave o mitologiji i religiji koje interpretiraju živu građu folkloru stječemo dojam o nasilnom jednoznačnom tumačenju tkiva koje je po prirodi mnogoznačno. Običaji, obredi i usmena poezija promatrani u kontekstu, (a ne analizirani krutim i zastarjelim filološkim i komparatističkim sjeckanjem izdvojenih zapisa) mogli bi, vjerujem, pružiti zanimljivu građu o mitskim predodžbama današnjice. To bi sigurno moglo pomoći i razumijevanju prošlosti. Morali bismo polako krenuti dalje od filoloških, paleopsiholoških ili strukturalističkih "svođenja na zajedničke nazivnike" (bili to hromi vukovi, velike i strašne majke, analne faze čovječanstva ili elegantne formule). Ako ne u drugim disciplinama, a ono bar u folkloristici gdje za to postoje šanse.

Gornje razmatranje pomalo je nepravедno prema Čajkanoviću, koji je kao klasični filolog u okviru metode učinio mnogo. Njegov bi opus valjalo promatrati u svjetlu devetnaestostoljetne mitološke tradicije (neke je rasprave pisao na latinskom!), dovesti ga u vezu s prethodnicima, priznati mu zasluge. Dobro je da su u knjigu uvršteni i članci koji nisu do sada bili lako dostupni, dakle i oni koji nisu objavljeni u prijašnjoj knjizi *Mit i religija u Srba*. (SKZ, Beograd 1973).

Knjiga V. Čajkanovića *O magiji i religiji* sadrži 20 članaka: *Imena od uroka*, *Magični smej*, *Magično sedenje*, *Inkubacija pod jasenkom*, *Svekrva na tavanu*, *Kumstvo*

u kapi, *Sekula se u zmiju pretvorio*, *Kult drveta i biljaka kod starih Srba*, *Bosiljak*, *Trn i glog u narodnoj srpskoj religiji*, *Subota - đaćka bubota*, *Donji svet u jami*, *Vuna i lan*, *Dva praznika iz životinjskog kulta*, *Tuđ pogreb*, *Sahranjivanje pod pragom*, *Dva starinska slučaja ašilije*, *"Puštanje vode" o Velikom četvrtku*, *Ubijanje vampira*, i na kraju *Nekolike opšte pojave u staroj srpskoj religiji*.

B. Jovanović je pri izboru Čajkanovićevidih radova za ovo izdanje u biblioteci "Baština" dao prednost tekstovima koji obrađuju magijsko-animističke oblike svijesti.

IVAN LOZICA

Vojin Matić, *Psihoanaliza mitske prošlosti III*, Prosveta, Beograd 1983, 243 str.

Riječ je o četvrtoj knjizi sa sličnom tematikom beogradske psihijatra i psihoanalitičara Vojina Matića. (Prethodile su joj *Zaboravljena božanstva* i *Psihoanaliza mitske prošlosti I i II*.) Sastoji se od članaka i predavanja već objavljenih u raznim časopisima, što je uobičajeno. Odatle i neka ponavljanja, također prirodna u takvim slučajevima - autor se u napomeni na kraju knjige ispričao čitateljima, obrazloživši da je do ponavljanja došlo zbog izmijenjene upotrebe psihoanalitičke teorije i tehnike, u želji da se dođe do "identifikacije jednog novog kvaliteta mišljenja i ponašanja čoveka davne prošlosti". Takav pristup Matić naziva paleopsihologijom.

Knjiga je podijeljena u tri dijela. Prvi dio nosi naslov *Čovek usmene kulture*. Prvi esej, *Savladavanje otpora i napredak nauke*, bavi se uglavnom poviješću nalaza i istraživanja neandertalaca i sapiensa, promjenljivim odnosom koji su ljudi prošlog i našeg stoljeća imali prema prošlosti vlastite vrste. Matić stilom i smislom tog eseja iskazuje upravo pozitivističku vjeru u napredak znanosti. Ne znamo da li taj popularno pisani tekst uzima u obzir novije nalaze praljudi u Africi, Australiji i drugdje. Zapravo, kako je riječ o eseju, nije nam uopće poznato na temelju kojih podataka autor zaključuje. Dobiva se dojam neke arha-